

sumnje su uverenja

(razgovor s Josifom Brodskim)

David Montenegro: Upravo ste objavili svoju prvu zbirku eseja, *Less Than One (Manje od celine)*. Da li vas proza obogaćuje novom dimenzijom? Da li se problemi i prijatnosti povezane s pisanjem proze razlikuju od onih koje pruža pisanje poezije?

Josif Brodski: Trebalo bi početi s tim da sam te tekstove pisao godinama. Za razne prilike naručivali su mi eseje i ja sam svaki put pokušavao da se rešim obaveze. U toj knjizi mi se najviše dopada što ja nisam planirao; nisam mislio da ću je ikada napisati. Možda sam planirao zbirku ili dve, ali ne i knjigu proze, uz to na engleskom. Donekle je smatram vanbračnim detetom.

Kad je reč o teškoćama ili razlikama stvaranje proze i poezije se u načelu mnogo ne razlikuje. U prozi je tempo usporen, ona ispoljava deo tajni koje poezija čuva u tajnosti.

Napisali ste da ne volite prozu, jer je lišena discipline poezije. Kako to reći... To je jedna od mana proze, ako smem da iznesem tu gotovo paradoksalnu tvrdnju. Upravo zbog toga je proza razvučena. U poeziji, međutim — ukoliko mogu da uspostavim takvu distancu i da te stvari posmatram hladnokrvno, bez strasti — cenim to što u slučaju stiha čitačev ili piščev um radi znatno brže, jer je stih završen i neobično sažet; kondenzovan. U prozi uvek možeš praviti digresije. A u poeziji rima drži čoveka u rukama.

Moje odnos prema prozi je u načelu sledeći: apstrahujem činjenicu da je ona izvor zarade, jer za prozu plaćaju radije nego za poeziju — vrlina proze je veća terapeutska moć nego poezija. U poeziji se radi o velikom riziku, nesigurnost, čak osećanju poraza. Tako da nakon izvesnog vremena čovek postane prilično razdražljiv, čak neurotičan.

U prozi je poraz redi. Čovek jednostavno seda i piše i pri kraju dana ima nekoliko stranica. Sledećeg dana isto i tako dalje. To donekle objašnjava zbog čega se svuda vide romani. Proza piscu uliva sigurnost, a poezija suprotno.

D. M.: Jefim Etkind vas je u knjizi *Beleške ne-zavetenika nazvao veoma savremenim pesnikom*. Utvrdio je da ste još u mladosti tražili probleme, baveći se istovremeno i onima koje vam je pronašla epoha. Da li se pred savremenim pesnikom nalazi drugačiji problemi od onih sa kojima se borio pesnik devetnaestog veka ili međuratnog perioda?

To je suštinsko pitanje. Jedan od osnovnih problema koji se danas nalaze pred pesnikom — savremenim ili ne, to je nevažno — jeste činjenica da je celokupno bogatstvo postojeće poezije ili veće nasleđe, zbog čega se čovek pita da li svemu tome može nešto dodati ili ima nameru da samo modifikuje neke prethodnike ili da bude ono što je.

Pa ipak, u početku nije najznačajnije da li nekog modifikuješ ili ne. Ovo se pitanje nameće kasnije, kada pesnik stekne privilegiju da gleda unazad. Čovek postavlja sebi to pitanje zbog kritičara koji ga okružuju. Ali i zbog toga što nam toliki sjajni pesnici staju na pete, prema tome treba ići dalje, tamo gde teorijski niko nije dotle bio. To još više otežava pisanje, jer čovek svesno ne želi da bude papagaj. A bilo je velikih prethodnika. Ako se nekome čini da može da kaže nešto kvalitetno novo posle stvaralaca kao što su bili Cvetajeva, Ahmatova, Odn, Pasternak, Mandeljštam, Frost, Eliot ili neki drugi posle Eliota, jer se, recimo, ne može zaobići Tomas Hardi, taj je veoma preduzimljiv čovek ili veliki ignorant. Sebe bih ubrojao u druge.

Kada počinješ da pišeš malo znaš o onome što se ranije događalo. Tek čovek srednjih godina poseduje to znanje i ono može da utiče kao kočnica ili hipnoza.

To je jedno pitanje, jedan problem savremenog pesnika. Drugi proizilazi iz činjenice da savremeni pesnik živi u svetu, u kome se ono što se smatralo vrednosima, vrlinama ili manama, pre dvadeset trideset godina, iako nije sasvim ocrnjeno osporeno ili kompromitovano. Savremeni pesnik ne živi u etički ili još više politički polarizovanom svetu kao što se živelo pre rata. Premda mislim da je ta polarizacija još uvek izražita. U suštini ne znam do čega je Etkindu bilo stalo. Pretpostavljam da je mislio na razliku između savremenog pesnika i, recimo, pesnika s preloma vekova. Možda su naši prethodnici više verovali. Njihov panteon ili hramovi bili su gušći od naših. Mi smo na ovaj ili onaj način strašni agnostičari.

Međutim, ima agnostika i agnostika. Jedino, smem da tvrdim da pesnik na kraju poštuje samo ono što je otevljeno u rečima, ili... jezik. Odnos pesnika prema Najvišem biću su pre pretencije, zbog toga što tog bića nema. Moja savremenost se možda zasniva na tome što živim u svojoj epohi i u izvesnoj meri je odslikavam — ono što pišem odslilkava osećajnost ljudi koji govore mojim jezikom. Ako je tako onda sam zaista savremen. A kakav bih trebalo da budem? Starinski? Konzervativan? Kada je reč o formi možda sam i konzervativan. Kada se radi o sadržaju ili o odnosu prema stvarnosti i osećajnosti prilično sam, bar se tako nadam — *au courant*.

Pominjali ste polarizaciju dobra i zla. Da li smatrate da su te kategorije danas nestale?

Ne za budno oko i za budnu dušu. Mada se brisanje razlika pretvorilo u industriju. To namerno čine sile zla — na primer neke političke doktrine i njihove pristalice, preko propagandnih ekipa ili pristojni, skeptični ljudi. U krajnjem obračunu to čine oni koji izvlače korist iz osporavanja i kompromitovanja, prepredenjaci koji izvrću svaku ideju i svaku stvarnost. Zbog toga je sada mnogo bezbojnosti. Meni to ne smeta. Ukoliko je nešto blede, utoliko na čoveka pada veća slava, na čoveka koji ume da prodre do srži stvari. Uvek je tako bilo — stalo mi je do brisanja razlika. S tim što danas, ako uzmemo u obzir povećanje broja ljudi, u skladu s tim povećava se broj pristalica davola. Danas su u modi sumnje, a ne uverenosti. Živimo u vremenima koja su po sadržajima krajnje slična nekim etapama epohe Prosvetćenosti.

Analiziramo unapred donete sudove...

... u stvari sve unapred donete pojmove. S tim što su Rusi u tom pogledu krajnje posebni. Rezultati analize, koju je izvršio Rus, mogu se u potpunosti razlikovati od rezultata istih istraživanja izvršenih na Zapadu. Na primer, u vreme Prosvetćenosti operišući naukom ljudi su zaključili da ne postoji Najviše biće. Međutim, izvesni Rusi — među njima Lomonosov i Đeržavin — utvrdili su suprotno, tj. da mnoštvo konstatacija dokazuje složenost sveta, koji je, prema tome, tvorevina Boga.

Vi se kao pesnik ističete čestim korišćenjem religijske simbolike. Smatrate li da je to još uvek aktuelno? Da li tako izgleda običan jezik?

Po meni, da. Bar kada imamo posla sa primaocima s ruskog jezičkog područja. Dovoljno sam velikodušan ili dovoljno ciničan da smatram da se primaoci ruskog jezičkog područja suviše kvalitetno ne razlikuju od mojih primalaca engleskog jezičkog područja. A možda je to samo moja pobožna želja. Smatram da je taj jezik još uvek razumljiv za izvestan procenat ljudi i to mi je dovoljno. Jer, ne može se reći da je bilo koji procenat malo. Recimo, da li je deset ili šest ljudi malo?

Marek Orasmus je razgovarajući sa Zbignjevom Herbertom rekao da Herbert popravljiva mitologiju. Kakav je vaš stav o ovom pitanju?

Treba je oživljavati, treba nalaziti smisao u svemu što smo nasledili. Zapravo niko ne popravljiva mitologiju, radi se samo o nalaženju smisla u njoj. Jednostavno, vrši se interpretacija. To što interpretiramo Bibliju, mitologiju, *Upanišade* bilo šta drugo iz našeg nasleđa, zaključno sa snovima, funkcija je naše vrste.

U načelu, svaka epoha, svaki vek, da i ne govorimo o svakoj kulturi, ima vlastitu Grčku, vlastito Hrišćanstvo, vlastiti Orijen i vlastitu mitologiju. Jednostavno, svaki vek nameće svoju interpretaciju; u izvesnom smislu to radi na principu uvećavajućeg stakla. Mi smo samo sledeće sočivo. To znači da se povećava rastojanje koje nas deli od mitova i čini mi se da je napor uložan u interpretiranje po pravilu proporcionalan tom rastojanju.

Dopustite da citiram šta ste rekli u jednom svom eseju: »U istoriji ima perioda kada je samo poezija u stanju da obuhvati stvarnost, jer je kondenzuje u nešto uhvatljivo, u nešto što se drugačije ne bi moglo da obuhvati«. Da li poezija ima i druge funkcije? Koju snagu jezik postiže zahvaljujući poeziji?

Poezija se može nazvati zapisom ljudske osećajnosti. Kao primer uzmimo Augustovsko razdoblje. Ako ima nekakvu predstavu o rimskoj ili o ljudskoj osećajnosti tih vremena, ona se zasniva na Horaciju, na njegovoj percepciji sveta ili na Ovidiju, ili na Properciju. Iskreno rečeno, ne postoji nikakvo drugo svedočanstvo o ondašnjoj osećajnosti.

Sledeće pitanje možda nema veze s onim o čemu govorite, jer se pesnikova fascinacija jezikom ne odnosi na njegovu upotrebljivost, prema tome šta danas daje poezija što ne daju proza, religija ili filozofija? Kakva je moć jezika u savladavanju osećanja haosa, u zaštiti ljudi ili njihove osetljivosti pred brutalnošću?

Ne znam šta da na to odgovorim, osim da ukažem na očiglednu činjenicu da je govor reakcija na svet, nekakva grimasa u tami, pravljenje grimasa iza leđa hulja ili kontrolisanja straha, povratnog refleksa. Reakcija je na svet i u tom smislu vrši određenu funkciju. Zaštitnu? Da li nekog štiti? Ne, najverovatnije ne. U stvari otkriva čoveka. Ali je moguće da je to otkrivanje neophodno radi provere vrednosti i izdržljivosti čoveka. Sebi možemo dopustiti tvrdnju da je stvaranje bilo kakve harmonije danas istoznačno sa haosom: »Gledaj, neću dopustiti da se slovim, još neću«. A »ja« u jeziku označuje svakoga.

U stvari ne znam kakva je funkcija poezije. Moglo bi se reći da odslikava način na koji se za pojedine ljude prelamaju svetlost i tama. Stalo mi je do otvaranja ustiju. Usta se otvaraju da bi se vikalo, da bi se molio, da bi se govorilo. Ili da bi se ispovedalo. Valjda je prihvatljivo da nešto čoveka uvek na to primorava.

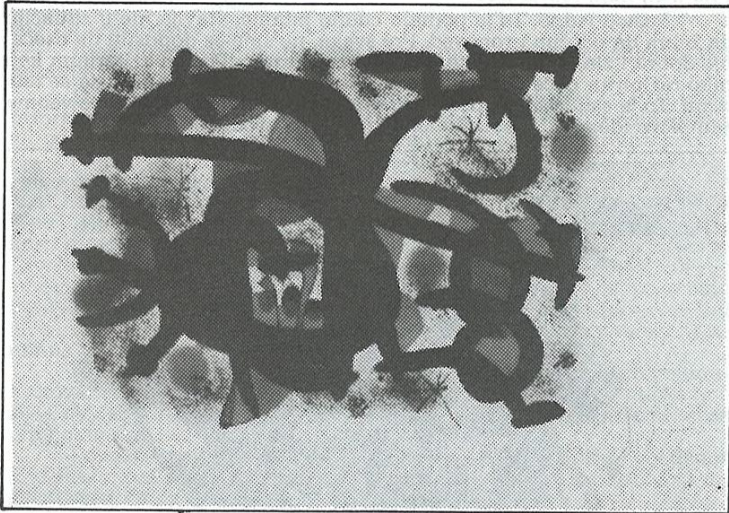
Kada ste 1972. godine stigli u Sjedinjene Američke Države izrazili ste bojazan da će vaš rad biti podložan paralizi, jer ćete boraviti van prirodne sredine svog maternjeg jezika. U stvari još uvek ste plodan pisac. Da li ovdajšnja sredina u ti i će na vašu poeziju?

Ne znam. To što sam onda govorio, čini mi se da je odslikavalo moju bojazan. Zaista sam plodan pisac. Da sam ostao u zemlji opet bih dosta pisao, možda čak i više, a posledice po mene i moje čitaoce sigurno da ne bi bile manje zanimljive. Mislim da je bojazan izražena 1972. godine odslikavala moj strah od gubitka identiteta i dostojanstva pisca. Onda nisam bio siguran — a ni do dana današnjeg nisam siguran da neću postati prostak, jer mi život ovde u pogledu svakodnevice ne postavlja zahteve kao u Rusiji. Jer, izvesni moji instinkti već su otupeli. S druge strane, strah da do toga može doći primorava me na donošenje odluka. Na kraju izlazi na isto. Čovek postaje neurotičan, do čega je moralo doći i u drugim okolnostima. Možda brže, premda ni u to ne možeš biti siguran.

Svojevremeno ste upotreбили reč stereoskopan. Smatrate li da bozavak u tuđoj zemlji pruža neku vrstu dvostrukog viđenja?

Naravno, makar zbog toga što imam pristup ogromnom svetu informacija. Nedavno sam razgovarao s jednim prijateljem i razmatrali smo nedostatke prebivanja u tuđoj zemlji. Zaključili smo da je moć običnog ljudskog straha i straha od primalaca i kritičara tako velika da kad se čovek jednom iščupa iz kandži opasnosti, ugroženosti podjednako otupljuju i instinkti i pero. I pojam zla postaje manje oštar.

Pa ipak mislim da je u stvarnosti suprotno, to znači da je čovek u odnosu na zlo... kao i u odnosu na aždaju u zabrinjavajućoj situaciji. Ovde možeš više da se udubiš u njega, da ga bolje obuhvatiš umom, oce nisi. Upravo zahvaljujući svim raspoloživim podacima, koje ovde imamo a tamo nemamo jasnije se vide sve njene krljušti, bodlje i zubi. Osim toga, čovek nije hipnotisan. Pažnju ne pomućuje strah da će nas aždaja u svakom trenutku ščepati. U načelu, ako treba da prihvatiš njen izazov, dobro si naoružan. Tek sa tog bezbednosnog rastojanja ocrta se izvesna ravnoteža snaga. Osim toga, uvek postoji sumnja da si možda isto tako zao kao i aždaja i ako bi ti se samo pružila prilika da bi isto tako bio loš i podao. To znači, uvek postoji sumnja da čovek poseduje nešto više od aždaje nego od svetog Đorda. Neki pisci se nerado poistovećuju sa palim anđelom. Čovek bi voleo da je davo ili jedan od đavola.

Kada kažete da sam plodan pisac možda to odslikava moju dostupnost podacima. Što možda odslikava svest da je podlost svuda, dok mi se u Rusiji činilo da je to naša lokalna specifika.

Čini mi se da sugerisete identifikovanje žrtve i napadača.

Tačno. A možda i nije, jer bih pre rekao da je pojam aždaje za čoveka danas suptilniji. Što znači da je čovek svestan da može igrati ulogu svetog Đorda *ad infinitum*, jer je beštija svuda. I čovek se u izvesnom smislu menja ili pre: njegov oklop se na kraju pretvara u ljušturu. A ako se to objašnjava na papiru čoveku se zamera da je plodan pisac. U toj vrsti rada proza je prirodnije sredstvo, pogodnija je za razmatranja. Da bih odgovorio na vaše prvo pitanje mogu da kažem da je malo ljudi svesno da postoji duboka veza između pisanja stihova i eseja. Obe forme koriste tehniku montaže koju je, naravno, otkrila poezija. Ne Ejzenštajn, već poezija. To su strofe o okvirnim oblicima

Delovi koji žele da čine celinu.

Upravo oni.

Kada upoređujem vaša dva stiha, ranu »Veliku elegiju za Džona Dona« i kasniju »Uspavanku Bakalarskog rta« iznenaduje me njihova ogromna sličnost u mnogim stvarima, mada se i drastično razlikuju. U ob vlada noć, oba su prozeta usamljenošću. Raniji prikazuje duhovnu borbu. Vodi se neka određena borba. Mislim da ste u stihu o Džonu Donu bolje precizirali kategorije: duh, telo i tako dalje. Zbog toga je borba bila žešća. U kasnijem stihu ima manje sigurnosti. Pojavljuje se osećanje iscrpljenosti, čak duhovne iscrpljenosti. Sneg zamenjuje žegu. Ponačljate reč »zagušljiv«. To je, jednostavno, težina materijalnog sveta. U ranijem stihu se i pored nabiranja izvesnih predmeta oseća uskršnuće. U kasnijem stihu sve je nekako razvučeno, teško i pospano. Šta mislite o ovakvoj interpretaciji tih dela?

Zaista, donekle su slični. Nikada nisam razmišljao o tome. Možda je to poredenje i ta opaska opravdana, možda postoji srodnost o kojoj govorite. Mada se meni ne čini da postoji. U najboljem slučaju to pre dokazuje doslednost u primeni izvesnih zamisli nego evoluciju pogleda.

Priлично volim »Uspavanku Bakalarskog rta«. Ne sme se zaboraviti da je u prevodu duža od originala za devedeset tri stiha. Original je

sažetiji. Osim toga, čini mi se da je to znatno lirskiji tekst od »Velike elegije«. U »Velikoj elegiji« primećuje se izvesna jasnoća duha. To je od samog početka »vertikalno« rad. Međutim, »Uspavanku Bakalarskog rta« pisao sam pre kao lirsku sekvencu, a ne kao stih s početkom i završetkom. To pre liči sviranje na klaviru nego pevanje arije. Tu pesmu sam napisao u čast dvestogodišnjice Sjedinjenih Američkih Država. Pomislio sam: mogao bih nešto da napišem. Postoji slika u kojoj koristim motiv američke zastave.

Pored reči »zagušljiv« koristite često i druga ponavljanja i anafore. Imam utisak da je vaša poezija centripetalna. Počinjete od centra kruga i krećete se prema periferiji, obrađujući i razbijajući pri tom različite aspekte teme. Ahmatova bi bila centrifugalna.

Istina je. Postoji razlika u temperamentima. Ona retko koristi duže forme. Ona je izuzetno ekonomična i klasičnija. Da. Ne bih želeo da se upoređujem sa njom.

Šta vas sada usmerava u poeziji? Da li se trudite da rešite neki poseban problem?

Svi stihovi su posebni u trenutku nastanka. Ne pokušavam da se uguram ni u kakav spektakularan program, međutim mislim kao neko ko je uvek pisao koristeći metar i slik. Trudim se da povećavam tehničku preciznost. Oba aspekta, posebno rima, su istovetna s gomilanjem problema od samog početka, od trenutka kada se pojavi impuls za pisanje, koji je u mom slučaju dosta često osećaj blagosti ili krivice. Ali, uglavnom, od početka znam šta želim da uradim. To znači, u trenutku kada počinjem da obrađujem neki sadržaj svestan sam da mi ta forma donosi glavobolju.

Kao i Odna, fascinira vas forma. Da li smatrate da vas struktura upravo vodi novim sadržajima?

Moguće je, jer čovek uglavnom u početku ne zna kuda, teži. Zbog toga što si građanin druge epohe i imaš o b a v e z u da nekadašnjju, staru ili, ako više volite, kompromitovanu formu obdarite novim značenjem. To stvara kontrast i napetost, a rezultat je uvek nešto novo. Ima obavezu da bude nov. To je neobično zanimljivo. Ako se čak odbace svi drugi razlozi, katkad se piše samo zbog forme. Naravno, nije reč o tome da li umeš da napišeš vilanelu i da proveriš da se to radi još uvek lako. Stvar je u tome što pisanje nekih stvari ne bi bilo privlačno. Jer, možeš pokrenuti samo neka pitanja, možeš izraziti samo određeni broj stavova o našoj zemaljskoj stvarnosti. U krajnjem slučaju, stavovi su sagledivi. A forme nisu. Ali, povezivanje stava i pismeno izražene forme povećava mogućnosti.

Danas neki pesnici ne primenjuju rime i metar, jer tvrde da po njihovom osećanju taj tip forme nije adekvatan iskustvu i da se iskustvo sa svoje strane ne odlikuje kontinuitetom i strukturom koju sugerise forma.

Svako ima prava na svoje poglede, mada ja smatram da su to gluposti. Umetnost je u načelu delanje u okviru određenog sporazuma, stoga se treba pridržavati svih klauzula tog sporazuma. Poezija se u prvom redu piše da bi se uticalo na umove, na osećanja, da bi se doticala srca, da bi se uzbuđivali ljudi. Da bi se to postiglo i tako trajno delovalo na čitaoca, treba stvoriti nešto što ostavlja utisak nečeg neumitnog i značajnog. To treba uobličiti tako da čitalac nema mogućnost da ga izbegne i da ono što je rečeno prodre u njegovu svest i ureže u pamćenje. Ta mnemonijska sredstva su upravo metar i rima. Ne želim da pominjem upozorenja Ezre Paunda, koji je još 1911. ili 1915. godine rekao da ima previše slobodnog stiha. A tek je počinjao dvadeseti vek.

I Robert Frost je rekao da je slobodan stih kao igranje tenisa bez mreže.

Da. To nije tenis. A nije ni kriket.

Da li pripremate novu zbirku prevoda na engleskom?

Nemam bliže precizirane planove.

Da li će to biti delo različitih prevodilaca, kao u slučaju Delova govora?

Da, inače bi to bila veoma tanka knjiga.

Vi ste i prevodilac. Bavili ste se izuzetno teškim pesnicima, kao na primer Džonom Donom. Da li smatrate da su vaša dela dobro prevedena na engleski?

Bivalo je različito. Pa ipak, mislim da imam manje razloga za žaljenje od svojih živih ili već mrtvih zemljaka. Ili, pesnika drugih jezika. U prednosti sam, imam sreću da mogu da nadzirem prevodenje. Ponekad i sam prevodim.

Ruski jezik je fleksivan i fonetski se veoma razlikuje od engleskog. Prema tome, patite li kada se zvuci, sintaksa i kvalitet originala ne mogu prevesti?

Naravno, ali je prevodenje zahvaljujući tome složeno i zanimljivo umeće. Prevod podseća na rešavanje ukrštenih reči, s tom razlikom što niko sledećeg dana ne štampa odgovore. Opšte uzev stvari engleske asonance i konsonance ne razlikuju se drastično od ruskih. Na kraju, reč je reč. A zvuk je zvuk.

Da li trenutno prevodite nekoga na ruski?

Ne, u ovom trenutku nikoga.

Ako imate nešto protiv daljih pitanja recite mi.

Samo vi pitajte.

Interesuje me vaš proces.

Od onda prošlo je mnogo vremena. Nemam ništa zanimljivo da kažem.

Dostupan nam je stenogram, ali kako je to po vama izgledalo? Proces je bio montiran. Možda vam se to činilo apsurdnim, iako nije bilo šale. Verovatno vas je to nerviralo.

Uopšte me nije nerviralo. Nikada. Naravno da nije bilo šale. Stvar je bila veoma ozbiljna. Mogao bih dugo da pričam o tome, ali ukratko... kako da kažem... moja očekivanja su se potvrdila. A znate, drago mi je kada se nešto potvrdi. Bio sam svestan činjenice ko vlada, znao sam da nemam nikakvog izbora, da će pre ili posle doći do toga i da ću se jednog dana naći u takvoj situaciji. Nisam očekivao da bude ni bolja ni gora. Uopšte se nisam čudio kako je do toga došlo, jedino me je intere-

sovalo koliko ću godina zatvora dobiti. Bilo je grozno, jer su bili angažovani mnogi ljudi. Kada je reč o broju policajaca u sudskoj dvorani to me je podsećalo na Nirberg. Cela prostorija bila je ispunjena policijom i agentima službe bezbednosti.

Sada, kada mogu da se osvrnem unazad, čudi me da se nisam naročito uzbuđivao onim što se događalo. Državi je bilo stalo da ispoljim uzbuđenje. Ili da ga oseti. Država želi da čovek oseti. . . ali čovek sebi ne dopušta strah i jednostavno misli na nešto drugo. Pravi se kao da se ništa ne događa. Sedi tamo i trudi se koliko je to moguće da sve ignoriše. Tokom celog procesa samo sam se u jednom prepao, kada se pojavilo dvoje ljudi koji su me branili — dva svedoka, koji su rekli nešto lepo o meni. Nisam očekivao da o sebi čujem bilo šta pozitivno i to me je malo uzbuđilo. Ali samo tada. I, dobio sam pet godina, izveli su me iz sale, odveli u zatvor i to je bilo sve.

Ali su vas već saslušavali tri nedelje u bolnici.

Ali to je bila psihijatrijska bolnica. I to se nije događalo prvi put. Ni hapšenje nije bilo prvi put, već treći. Dotle sam dvaput bio u psihijatrijskim bolnicama, a u zatvoru triput. Znao sam sve štosove. Nije bilo ni šoka, jer sve to nije bilo ni sasvim novo, ni strano.

Očekivali ste da će do toga na kraju doći? Zbog čega?

Bez obzira kako se na to gleda, znao sam da ono što radim u suštini se svodi na privatnu inicijativu — da se tako izrazim — u državnoj ekonomiji. Prema tome, znao sam da će me jednog dana strpati u zatvor.

Radi se samo o razlici u tonu ili upotrebi jezika. Ako u društvu u kome sve pripada državi, čovek pokušava da govori na svoj način i tako dalje, moraju uslediti posledice. U tome nema ničeg naročito zanimljivog. Situacija je idiotska, jer čovek otkriva da je postao žrtva ili mučenik. Čovek iznenada počinje da se stidi toga. To ženira.

Svojevremeno ste rekli da su meseci na prinudnom radu, koje ste proveli blizu Arhangeljska 1964—1965. godine najnormalniji trenuci u vašem životu.

Istina je. Reč je o cele dve godine.

Rekli ste da su vas tamo tretirali kao sina.

Kao sina. . . malo sam preterao. Pre kao svog čoveka.

Pomenuli ste da su bili zadovoljni, jer su imali pesnika u svojoj sredini. Bili su zadovoljni, jer su imali još jedan par ruku, a možda i zbog toga što sam se razumevao pomalo u medicinu i mogao da im pomazem. Bili su sasvim obični ljudi, a najbliža stanica pomoći medicinske bila je udaljena pedesetak kilometara. Pomagao sam im koliko sam mogao, a oni su me tretirali ljubavno, jer su bili normalni ljudi, a ne da bi mi uzvratili.

Vi ste dalje pisali i učili engleski?

Da.

I prevodili ste?

— Koliko sam mogao. Radio sam u polju, što je tamo normalno, jer si neka vrsta najamnika. Ponekad je bilo više posla, a i novac se nije dobijao. Opšte uzev nije bilo loše.

Oslobodili su vas 1965. godine, ali ste u Rusiji ostali do 1972. godine. U tom razdoblju puno ste pisali. Da li su vas vlasti ometale u tome?

Nisu naročito. Ometale bi me da sam želeo da objavljujem, ali mi se nisu mešale u život. Zvali su me nekoliko puta na saslušanje i slično. . .

Šta vas je najviše iznenadilo po dolasku u Sjedinjene američke države? Čuo sam da su se vaša očekivanja izvodila iz čitanja Frosta. Očekivali ste seoskiju Ameriku?

Možda ne toliko seosku, već da će biti manje bučni, manje histerični i da će ispoljiti veću rezervu i mudrost u rečima.

Da li bismo mogli da porazgovaramo malo o tekućoj politici?

Molim lepo.

Kakav će po vama imati efekat Gorbačovljeva politika na neke regione sveta, na Avganistan, na Poljsku ili na opšte američko-sovjetske odnose? Da li mislite da će doći do suštinskih promena?

Kada je Gorbačov izabran za Generalnog sekretara Derek Volter me je pitao šta mislim o Gorbačovu. Iskreno rečeno, ne mislim ništa — i nadam se obrnuto. Dosad nisam promenio mišljenje.

Pređimo na druge osobe, možda će vam ta tema više odgovarati. Poznavali ste Odn a Ahmatovu i, po svojoj prilici, oboje su vam dosta značili. Da li biste mogli nešto reći o njima, da li su uticali na vas, čime su vas privukli?

Dobro. Pokazalo se da su to bili ljudi koje sam mogao da zavolim. Ili pre, to dvoje mi je omogućilo da pokrenem celokupan, apsolutno celokupan potencijal ljubavi koji je postojao u meni. Do te mere da mi se činilo — što je pomalo čudno — da sam Odn. Mada je možda bolje da to ne beležite.

Jer, kod pesnika kao što je Odn ne voliš najviše stihove. Naravno pamtiš ih, znaš ih sve više na pamet, kad se iznenada pokazuje da njihov tvorac potiskuje iz tebe čoveka. U mojim mislima, u mom srcu Odn zauzima više mesta od bilo koga drugog na svetu. Živ, mrtav ili bilo kakav drugi. To je neverovatno. To se možda odražava ili se već odrazilo, gotovo sam poludeo. Suviše često mislim o njemu. Kada bih uspeo da sastavim indeks svojih svakodnevnih intelektualnih aktivnosti Odn bi s fragmentima svojih dela zauzeo najviše stranica. Slično je s Ahmatovom, mada u manjoj meri, iako je neobično. Međutim, nemam razloga da se pretvaram da je drugačije.

Mislim da sam od to dvoje dobio sve što mi je dato, putokaz, ključ za odgovarajući glas, ton ili stav prema stvarnosti. Čini mi se kao da sam sam napisao neke pesme Ahmatove i mnoga dela Odn ili da sam njihov vlasnik. To znači da je moj odnos prema ljudima i prema mom stvaralaštvu beznačajan. Rekao bih da znam da sam poseban, i da se u mnogo čemu od to dvoje razlikujem gramatičkim rodom. Mada, u izvesnom smislu živim njihovim životom. Ne da bih predstavljao njihov postscriptum. Oboje bi se naljutili na to. Mada za mene ima više smisla, prijatnije mi je da sam njihov postscriptum, a ne da vodim vlastiti život. Ispalo je tako da Ahmatovu i Odn više volim od vlastitog života. To je naravno preterivanje, ali mi je ponekad prijatno. U jedno sam siguran:

apsolutno u svemu bili su bolji od mene. I to je dovoljno. Jednostavno, mislimo na one koji su bolji i vlastiti život prolazi u razmišljanju o svima onima koje srećemo.

Da li u vašoj pesmi »Nature morte« ima odjeka »1. septembra 1939. godine? Na primer, kratki stihovi.

Nema. Otkud bi imao. Znam kako ste to osetili. Reč je o početku »Nature morte«. Da, to je zbog toga. U drugim stihovima možda više odzvanja Vistejn, mada sam u to vreme bio pod većim uticajem MekNisa nego Odn. To je stara pesma.

Više puta ste u svom stvaralaštvu isticali da jezik može nadživeti državu. Mada, u našim opasnim vremenima život države može uslovljavati život jezika.

Uopšte se sa tim ne slažem.

Mislim na opasnost od nuklearne energije.

Znam.

Veoma je značajno uverenje u kontinuitet jezika, a takode i vera u budućnost, koja se nekima može činiti malo verovatna ili sasvim ne-realna. Da li to ima značaja?

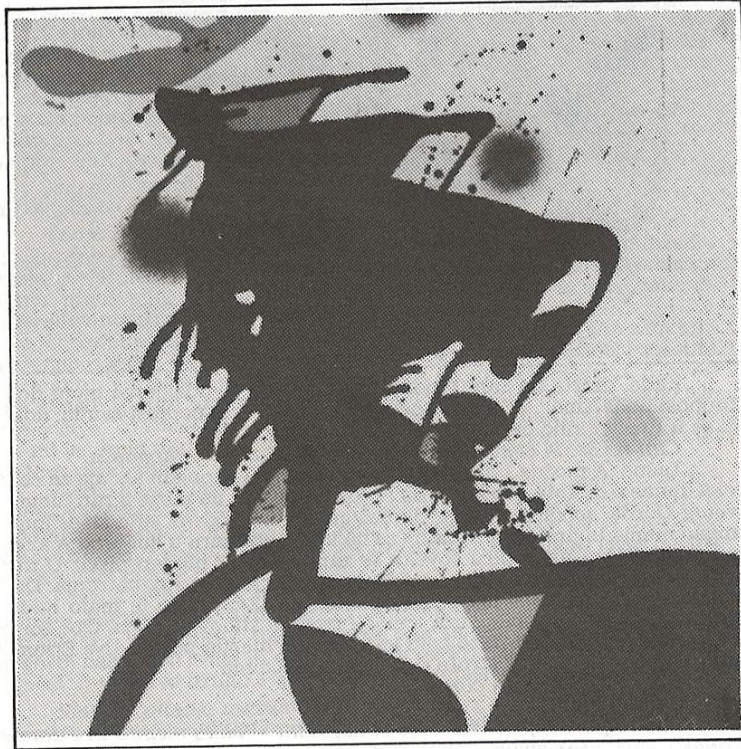
Nema. Smatram da budućnost ne može biti malo verovatna ili nerealna. Smatram da smo u vrlo dobroj formi. Ne mislim da će doći do nuklearne katastrofe. Koliko bude više tih besmislenosti, toliko smo sigurniji, iako će mašine pokušavati da se međusobno kontrolišu, a rukovođenje i odgovornost preneće se na više osoba. Da bi se ispalila raketa danas je potrebno dvoje. A doći će vreme kada će biti potrebno troje ili četvoro.

Odluka se ne može ostaviti jednoj osobi.

Odluka se ne može prepustiti jednoj osobi i tako dalje. Jasno da je to glupo, ali takve formulacije bude u čoveku nadu. U slučaju katastrofe, kada bi došlo do najgoreg, mislim da ne bi automatski nastupio kraj jezika. Mislim da će nešto preživeti, bez obzira na veličinu pustošenja koja izvrši neka država. Jezik će sigurno preživeti, jer ima veću sposobnost od bilo koga da se transformiše. Jezik ima neverovatnu moć mutacije.

I poslednje pitanje. U svojoj prozi dotičete često problem apsolutnih vrednosti. Šta mislite, prema kojim apsolutnim pravilima smo dužni da živimo, jer je naše osećanje dobra i zla suviše rafinirano, čak toliko rafinirano da nas parališe? Da li uopšte postoje neka apsolutna pravila i da li su nam potrebna?

Postoji jedno. To je pomalo čudno pitanje. Stavlja me u situaciju da želim da održim propoved. Pre svega, ne sme se dopustiti da osećanje dobra i zla, kako kažete, postane rafinirano. Postoji kriterijum koji niko rafiniran neće odbaciti: ne čini drugom ono što ne želiš da se tebi učini. To je sjajna ideja, donekle je dugujemo hrišćanstvu. To je veoma samoživa ideja, ali, na kraju, ona je stvorila srodnost.

Instinkt samoočuvanja pretvoren je u društvenu vrednost.

Naravno. Frost je rekao: biti društveno biće, znači oprostiti. O tome se radi, treba opraštati, ako sam želiš oproštaj, kako božji tako i ljudski. Jednom sam pomislio — sada će delovati pomalo otužno — pogledao sam kroz prozor i ugledao zvezdu. I pomislio sam, ta zvezda kao i ostale zvezde verovatno spada u delokrug rada Svevišnjeg. Kasnije sam shvatio da je ideja ljubavi prema bližnjem kao prema samom sebi došla izdaleka. To mi se učinilo veoma tačnim. To znači da ta ideja potiče od zvezda. Ako zvezda zavoli susednu zvezdu to je nešto, zar ne? To je veoma zanimljivo i trebalo bi o njemu dublje razmisliti. Mada ne znam. . . nisam siguran da bi i jedan časopis objavio ovaj intervju.

Mislite da ga neće svariti?

Ne. Ne radi se o tome. Pre će zaključiti da sam suviše liričan.

Iz: Literatura na šwiecie, 1988, nr 7(204), str. 71—85.

Prevela Biserka Rajčić